

Ігор МОЙСЕЇВ

ШЛЯХ ЛЮДЯНОСТІ І НАДІЇ СЕРГІЯ КРИМСЬКОГО

(С. Крымский. Философия как путь человечности и надежды. – К.: Курс, 2000. — 308 с.)

«Шлях людяності і надії»... Така назва добре пасувала би євангелічній проповіді. «До чого тут слово «філософія»? – запитують ті, хто пам'ятає нудоту від науки про буття і свідомість. А прочитавши книгу із захватом, додадуть: «Та це ж музика!» – і будуть праві: логіка послідовності розділів симфонічно варіює певну наскрізну тему, що у фіналі вибухає грандіозною кодою — зіткненням абсурду і надії.

Текстура оповіді зберігає джазову імпровізаційність колишніх лекційних викладів: чітке окреслення проблеми і вільні варіації ефектних прикладів із факірною вправністю підхоплювані з будь-якої доби світової культури. (На ті лекції для аспірантів НАНУ, пам'ятаю, приходили і кандидати, і доктори, гості з інших міст...)

Стихія віртуозного розмірковування надає розділам есеїстичного стилю та єтюдної композиції. Тут дається взнаки тренувальна школа від марксистського теоретизування, коли з ортодоксально дозволених термінів доводилося вимайструвати неомарксистські і аж ніяк не марксистські смисли і конструкції. Завдяки тій сутизі — тепер необмежена повинь слів-концептів слухняно завузлоється у стрункі, емнісні й граціозні формулювання.

Вражає інформативна насиченість. Кожне речення вщерть наляте масштабною думкою і лягає завершеною цілісністю в монументальну будову. Крок між реченнями сягистий і пружний: читач має мобілізувати всі свої ресурси, щоб устигнути за розвитком інтелектуального сюжету. Автор, котрому нещодавно виповнилося 70, поспішає висловити те, що давно визріло і вимагає вияву. Геть остеронь бризкають несуттєвості, «розжовування», з яких ретельний дисертант надбав би тлустий том. Автор сповнений відповідальності і покликання виголосити найістотніше, головне, вирішальне — його хода нагадує кроки велетня.

Уже назви 16 підрозділів справляють враження могутнього маршу: 1. Ціннісно-смысловий Універсум; 2. Особистість як уособлення світового процесу; 3. Метафізика долі; 12. Пізнання як драма ідей і долі; 13. «Принцип ікони» й умови сходження до абсолюту;

15. Фіналізм історії і далечінь метаісторії; 16. По той бік страшного суду.

Будьте певні: ці та інші не без пафосу маніфестовані тези присутньо розгорнуті в панораму планетарного буття, напруженого драматичними пориваннями.

Тут рецензентові належало би викласти зміст книги. Але це неможливо. По-перше, через велетенський обсяг ідей, по-друге, через отой симфонізм, який неминуче зблякне у рефераті. Автор високо підіймає статус «монадного буття» індивідуалізації Універсуму і сам постає окремістю, яка неповторно поєднує поклади ресурсів всесвіту. Емпатувати у філософію Кримського — радісно, переповідати її невдячна річ. Світ автора не герметичний, відкритий читачеві, але настільки згармонізований, що висуває вимогу «все або нічого». Іншій «монаді», з іншими засобами артикуляції доводиться інтерпретувати, насамперед шукати ключ, джерело філософської гармонії.

На мій погляд, назва розділу «На порозі Вічності» стосується людства, але не автора, котрий перебуває «по той бік Вічності». Міцно присутній У матеріалі, дослідник переважно займає панівну позицію НАД матеріалом. Трансцендована точка зору іззовні дає змогу осягати будь-які смислові масиви і komponувати концептуалізовані цілісності. По-суті, це пізнавально-епістемічна позиція античного деміурга-майстра, але «помножена» употужнено радикальною поза межністю християнського абсолюту. Звідси дві властивості письма Кримського: а) класицистична (чи вікторіанська?) дисципліна думки, стрункість викладу і б) темперамент старозавітного *оламу*, динаміка інтелектуальних «чудес і катастроф» на шляху, який почувається уже здійснюваною «метою». Така сполука у складі методологічної пресупозиції і зумовлює авторові згаданий прискорений, широкий крок і ваговитість кожного «сліду».

Втім, подібний стиль – не новина для європейського мислення (скажімо, Гегеля). Евристика настанови Кримського дивовижно постає у сучасному контексті кризової ситуації зламу тисячоліть. Наш час постмодернізму слушно порівнюють із добою бароко: знову розверзлася безодня — космічна, екологічна, гуманітарна, що загрожує людству загибеллю. На відміну від XVII—XVIII ст., нинішня криза глобальна щодо біосфери і тотальна щодо світогляду (див. яскраві факти у розділах 14, 15). Якщо взяти максимальний масштаб, пізнання «вдарилося» об стіну конечності всесвіту, зупинилося перед абсолютними межами початку і кінця космогенезу (і в часі, і в

просторі), дном суцього, мурованим «теорією вакууму», матрицею генофонду, вже розшифрованого, а головне — перед обмеженістю людини, яка за два тисячоліття не змогла подолати в собі звіра, а натомість програє власним витворам: машинам — у силі, комп'ютерам — у мисленні, владі — у передбачливості і т.д., що зумовлює нову антропологічну ситуацію — *впійманості* (слова «тупик», «безвихідь» залишимо осторонь). Чому постмодернізм такий іронічний і ремінісцентний? Бо нових «духовних островів» немає, фонд культурних парадигм завершено і, отже, залишається комбінувати рецитації минулих досягнень, зрозуміло, в іронічному дусі. Якщо на пояснення стану справ удатися до моделі *термоса*, то колишній прогресистський екстенсивний рух, штурм твердинь природи і духу «вдарився» об абсолютну твердиню і, віддзеркалившись від неї, рушив навпаки, у зворотному напрямі. Людство дедалі більшою мірою пізнаватиме уже знане, перетворюватиме уже створене, харчуватиметься власним тілом (згадаймо канібалізм як архетип самосвідомості).

І тут «сократичний діалог» Кримського, здатний вивищитися до Третього (істини), дає дуже знаменні результати. За крок до «Порогу Вічності» і «зламу тисячоліть» (це розділи) він розглядає зворотню перспективу ікони як заломлення: «об'єкт стає призмою для «погляду абсолюту» (с. 251). «Принцип ікони» стає моделлю ситуації в сучасній науці, коли «зростає роль рефлексії, тобто самооберненості знань і пізнання на самих себе і відповідного вторгнення «пси-груп»... з духопідйомністю абсолюту» (с. 255). Цю точку (межу) заломлення зворотної когнітивної перспективи автор нарікає грецьким словом «еквінокс» (с. 256). У ньому надходить усвідомлення «третьої правди» (с. 257). Поряд та сама схема (архетип) самооберненості трактує елементарні частки як замкнуті просторово-часові кільця (с. 256), а також диво НЕ-знаходження позаземних цивілізацій (іх, за Е.Фермі, має бути 10^{43}) через їхню інтроверсію поза еквіноксом і, отже, для нас приховане існування (с. 253).

Автор скористався моделлю величної ікони, а не профанічного термоса, мабуть, тому, що для нього важливе не відбиття, що капсулює, а межовий контакт із Безмежним, відкриття абсолютного і його входження в наше життя. Сучасний перелом вимагає «облишити пошуки відповідей на світові питання тільки на шляхах інструменталізації буття, технічних авантюр і вівісекції природи. Час шукати ці відповіді в нас самих, у нашому русі до вічності, гармонії, цінностей, гідних любові» (с. 259). Подібні євангелічні маніфестації надихають

пафос останніх розділів, де Надія на краю прірви героїчно змагається з абсурдом зловісної атомної доби.

Автор-трансценденталіст зробив усе можливе, щоб залучити сили Безміру до просвітлення нашої «грішної плоти». Приєднуюся і до осяйної перспективи, і до ретроспективного *прарозуму* у надрах часово-просторового континууму прарозуму, який приховано спрямовує еволюцію, і до концепції людської долі як доколмонадного «згущення» цього прарозуму в логіку життєвого шляху. Звідси, до речі, оптимізм філософії Кримського, причому обґрунтований, теоретичний оптимізм.

Автор конкретизує Гегелеву єдність мислення і буття на багатьох фактах науки і культури. Якщо природа розумна, то тоді еволюція логічна, вдосконалення послідовне і людина має шлях. Якщо шлях безконечний, то він втрачає сенс; якщо шлях кінцевий, то він теж втрачає сенс. А якщо шлях завертає (скажімо, у зворотному напрямку), то хіба він не втрачає логіку? Звідси – сучасна критика логоцентризму. Кримський щасливо уникає цих пасток есенціалізму. Він не є бранцем жодної парадигми, але комбінує їх. Він не є бранцем навіть власного розуму, а доповнює його етичним велінням людяності й надії. Тому онтологічна спрямованість продовжується в оптимізмі духу.

Але я, мабуть, більшою мірою іманентист або скептик, і шлях мені завжди (за Проппом) малювався з дугою повернення, а «доля» уявлялася «частиною». Отож маю нахабство інтерпретувати людиновимірні висліди Сергія Борисовича як формування третього рівня рефлексії: я усвідомлюю, що я усвідомлюю, що я усвідомлюю (об'єкт). Перші два рівні загальновідомі. Третій полягає в тому, що людина відсьогодні вимушена вписувати себе у форс-мажорні обставини, робити себе доречною у змінливих ситуаціях і загалом у еко-будинкові біосфери. Перш ніж самоусвідомитися як діячеві певного терену практики, потрібно іззовні оцінити себе, пристосувати до вимог саме цього, щоразу специфічного терену. Це зневаження гордовитості тепер називають толерантністю. Колишні фаустіанські амбіції мають бути закорочені відповідно до габаритів тієї ніші, в яку ввіймаю людину, а також обернені навпаки, на себе — у третій рівень саморефлексії. Пречудово, якщо ця залізна необхідність буде прикрашена ціннісно-смісловим випромінюванням вільної «музики сфер». «Честь безумцю, котрий навіє...» і т.д. Хоча нішу (долю) можна обрати і переобрати, але, запитував С.Є.Лец, пробивши лобом стіну, що ви робитимете в сусідній камері?

Відповідно новий тип людини ХХІ ст. — *особовець* (на відміну від особистості) мусить *керуватися* імперативами «долі», що з'ясував Кримський. І почуватися «агентом з особливих доручень», «месією покликання», в якого вмонтовано стимулятор відповідальності. Екзистенціальний трагізм поступиться толерантному ставленню до смерті, взагалі температура емоцій буде близькою до 36°. Рационалізований етос через систему опосередкувань домінуватиме над звуженою сферою безпосереднього і неповторного. Творчість набуде неопічного гатунку — нон-фінітного, серійного і частинного (інтегрованого у надособисті комплекси). Віртуальна реальність (теж проаналізована Кримським) набуде справжньої функції: перш ніж робити вибір із певних можливостей, потрібно уможливити ці можливості, викликати їх на «дисплей» актуальності — з позабуття у квазіреальне. Одне слово, людина привласнює від божественних прерогатив ще один «кусень» буттєвості, обертаючи його на свідому підконтрольність власної самості; цінностей стає менше, а регулятивів більше; польова напруга «упаковується» в додаткові структури.

Можливо, подібна антропологічна перебудова є відповіддю на тотальну кризу, яку Кримський малює з мікеланджелівським титанізмом фрески страшного суду. І ще одне. Планетарний суб'єкт стає підлеглим глобальному штучному інтелектові комп'ютерних мереж, тобто ноосфера теж одержує додатковий рівень рефлексії.

У книзі Кримського не випадково акумульовано безліч глибоких ідей. Передчуваючи есхатологічний рубіж, автор прагнув зібрати всю потугу світової думки на титанічний герць із безоднею. Автор приєднався до тих небагатьох, хто бере на себе відповідальність за спасіння людства. Ця етична настанова гідна найвищої пошани. Філософ уподовжив шлях людяності і надії, заповіданий засновниками цього всесвітньо-історичного шляху.

Дякуючи видавництву «Курс», зауважу, що коректура погана. Потрібний тематичний покажчик, особливо для студентів, котрі безумовно можуть вивчати курс філософії та культурології за цим підручником. Треба перевидати українською та англійською мовами. У міжнародному дискурсі про долю цивілізації книга приречена на резонанс і схвалення.